

Καίτη Αρώνη-Τσίχλη

Ιστορικός - Πάντειο Παν/μιο

ΝΟΟΤΡΟΠΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΜΕΤΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ:

Η περίπτωση του Θεωδώρακη Γρίβα

Η ανάδειξη διαφόρων στοιχείων από το χώρο των νοοτροπιών και των συλλογικών συμπεριφορών των Ελλήνων κατά τη μετεπαναστατική περίοδο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ειδικότερα η διερεύνηση του ρόλου που διαδραμάτισαν οι στρατιωτικοί στις απαρχές της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους και η σκιαγράφιση του ιδεολογικού σχήματος που τους διέπνεε, αποτελεί ένα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας.

Οι παλιοί οπλαρχηγοί είχαν δημιουργήσει στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος ένα είδος στρατιωτικής ελίτ, η οποία αναμίχθηκε στην πολιτική και κομματική διαμάχη, οξύνοντας τον αγώνα των διαφόρων ομάδων για την κατάκτηση της εξουσίας. Επιπρόσθετα οι στρατιωτικοί αυτοί στερούμενοι κατά κανόνα εκπαίδευσης και αισθήματος πειθαρχίας, είχαν εθισθεί σε ένα τρόπο διαβίωσης, που αντέκειτο στα νόμιμα πρότυπα διοργάνωσης του κράτους.

Οι ίδιοι διήγειραν έναντι του κράτους τεράστιες αξιώσεις, επειδή θεωρούσαν ότι η ανεξαρτησία της χώρας οφειλόταν αποκλειστικά στις ενέργειές τους. Με την άνοδο μάλιστα του Κωλέττη στην εξουσία ενισχύθηκαν ακόμη περισσότερο ισχυροί στρατιωτικοί παράγοντες, οι οποίοι στις περιφέρειές τους δρούσαν κατά τρόπο ημιαυτόνομο. Ο Γάλλος διπλωμάτης Πισκατόρου περιγράφει λεπτομερώς τη μεγάλη επιρροή που ασκούσαν στις επαρχίες οι παλιοί οπλαρχηγοί. Ωστόσο, όπως και ο ίδιος επισημαίνει, είχε πλέον γίνει εμφανής μια μετατόπιση του βάρους από το στρατιωτικό στον πολιτικό τομέα: «μου είπεν εις Αθήνας ο κ. Στράτος, παλαιός οπλαρχηγός, δεν είμεθα τίποτε πλέον, πρέπει να κατέχη τις δημόσιον λειτουργήμα, δια να ασκή σήμερον επιρροήν. Εις τί χρησιμεύει να υπήρξε τις καλός αγωνιστής; Πρέπει να είναι κάτοχος ιδιοκτησίας, να καλλιεργή ταύτην και να διοική την δημαρχίαν του· μόνον ούτω δύναται να έχη φίλους, οπαδούς,

ώστε να δύναται να τους χρησιμοποιή δι' εαυτόν και να εκδικήται τους αντιπάλους του»¹.

Βέβαια ο παραγκωνισμός των Ελλήνων αγωνιστών καθώς και η εν γένει διευθέτηση του στρατιωτικού ζητήματος αποτέλεσε λόγο έντονης δυσαρέσκειας και διαμαρτυρίας στις τάξεις των παλιών τακτικών και άτακτων στρατιωτικών. «Η αντιβασιλεία — επισημαίνει ο Νίκος Σβορώνος — έλυσε το στρατιωτικό πρόβλημα με πνεύμα στρατιωτικής κατοχής σε ξένη χώρα, απολύοντας όλα τα ελληνικά στρατεύματα και αντικαθιστώντας τα μ' ένα εθελοντικό σώμα στρατολογημένο στη Βαυαρία με γερό μισθό»².

Ωστόσο η ισχύς των παλιών οπλαρχηγών εξακολούθησε να υφίσταται εφόσον ευθύς εξ αρχής η αίγλη που περιέβαλλε τα βαυαρικά στρατεύματα καταβαρυνόταν μέσα σε ένα πλέγμα από ήττες και εξευτελισμούς, η δε Κυβέρνηση επανέφερε την περιστασιακή ένταξη των παλιών οπλαρχηγών στην υπηρεσία της για αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων, χωρίς όμως επίσημη νομοθετική κατοχύρωση. Έτσι, παράλληλα με τον τακτικό στρατό δημιουργήθηκε και η εθνοφυλακή, που βασιζόταν στο παλιό σύστημα στρατολογίας, σύμφωνα με το οποίο οι οπλαρχηγοί επιστράτευαν τις στρατιωτικές τους πελατείες.

Με την επιστράτευση των άτακτων και τη δημιουργία της εθνοφυλακής, που είχε ως έργο την καταστολή των διαφόρων εξεγέρσεων και την πάταξη της ληστείας, ο θεσμός της δημιουργίας τακτικού στρατού καταστρατηγήθηκε από το ίδιο το κράτος. Σύμφωνα με μαρτυρίες παλιοί οπλαρχηγοί ενθάρρυναν και υποκινούσαν σε επαναστατικές ενέργειες διάφορες ομάδες δυσαρεστημένων, προκειμένου να αναγκάσουν την κυβέρνηση να τους στρατολογήσει ως απαραίτητους για την περαιτέρω καταστολή των ταραχών³.

Με τη στρατολόγηση 2.000 Ρουμελιωτών από εκείνους που «αγωνίστησαν τον υπέρ ανεξαρτησίας αγώνα», οι οποίοι θα σχημάτιζαν πέντε σώματα υπό τους συνταγματάρχες Θεωδώρακη Γρίβα, Γεώργιο Τσόγκα, Κί-

1. Πισκατόρου προς Γκιζώ, 12 Ιουλ. 1841: στο Ι. Πούλου «Πολιτικά της Στερεάς Ελλάδος επί Όθωνος», Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών (1969-1970), Β' σ. 38.

2. Ν. Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1976, σ. 78.

3. Πβλ. μαρτυρία του Μακρυγιάννη σχετικά με την εξέγερση στην Αιτωλοακαρνανία του 1836: Γ. Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα, Εισαγωγή Σπ. Ασδραχά, Αθήνα 1957, σ. 372: «Πηγαίνει ο Γαρδικιώτης Γρίβας με το τάμα του στην Δυτική Ελλάδα και 'ρέθιζε τους κατοίκους να σηκωθούν αναντίον της Κυβέρνησης, το ίδιο και σε άλλα πολλά μέρη, καθώς και ο Θεωδώρακης Γρίβας...» και σ. 373 «... δεν μου το συχωρεί μήτε η υγεία μου, μήτε η συνείδησή μου να χτυπήσω τους αγωνιστάς, όπου άλλοι ήταν οι αίτιοι. Και διόρισαν το Βάσιο, τον Μαμούρη, τον Τζαβέλλα και τον 'νεργητή Γρίβα κι αδελφόν του Γαρδικιώτη. Και κινήθηκαν αναντίον εκείνων, όπου παρακινούσαν να σηκωθούνε κι είναι, κι αυτήνοι σύνφωνοι - τους λέγαν. Και τους πήγαν αναντίον τους δολερώς κι απίστως, και σκοτώθηκαν τόσοι αγωνισταί κι αρφάνεψε η πατρίς από αυτούς».

τσο Τζαβέλλα, Ιωάννη Μαμούρη και Βάσο Μαυροβουνιώτη εναντίον των εξεγερμένων στην Ακαρνανία το 1836, αναγνωρίζεται πλέον έμμεσα η ισχύς των παλιών οπλαρχηγών, εφόσον παγιώνεται, έστω και άτυπα, ο θεσμός στρατολόγησης έμμισθων σωμάτων από τους καπετάνιους σύμφωνα με τα παλιά πρότυπα⁴.

Ωστόσο εντολή στους στρατιωτικούς αρχηγούς για στρατολόγηση δόθηκε για πρώτη φορά τον Αύγουστο του 1834 με σκοπό την καταστολή της μεσσηνιακής εξέγερσης. Η επιστράτευση ατάκτων προκρίθηκε τότε από την κυβέρνηση σε αντίθεση με τα μέτρα που είχαν ληφθεί κατά την προηγηθείσα εξέγερση της Μάνης, όπου τα αποσταλέντα βαυαρικά στρατεύματα είχαν κατατροπωθεί και γελοιοποιηθεί από τους εμπειροπόλεμους Μανιάτες⁵.

Σημαντικές ήταν οι κοινωνικές επιπτώσεις του μέτρου αυτού της στρατολόγησης, που έλαβε τη χαρακτηριστική ονομασία από τους ανθρώπους της εποχής εκείνης «κότα-πίτα», εφόσον οι στρατολογούμενοι πληρώνονταν από τους δήμους όπου έδρευαν, οι δε χωρικοί υποχρεώνονταν και με την απειλή βίας ακόμη, να παρέχουν στέγη και τροφή στα άτυπα αυτά κυβερνητικά στρατεύματα⁶. Υπ' αυτές τις συνθήκες οι κάτοικοι της υπαίθρου υπέφεραν τα πάνδεινα άλλοτε από τους αποστάτες, άλλοτε από τους ενδημούντες ληστές και άλλοτε από τα κυβερνητικά στρατεύματα⁷.

Παρά την αυστηρότητα των νόμων κατά των στρατιωτικών που καταπίεζαν και επιβάρυναν τους αγρότες, δεν κατέστη δυνατόν να επιβληθεί «εκ των άνω» μια νέα αντιμετώπιση των πραγμάτων και μάλιστα σε ανθρώπους που είχαν εθιστεί επί δεκαετίες, αν όχι επί εκατονταετίες, να ζουν εκφράζοντας ορισμένες νοοτροπίες και να εφαρμόζουν συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς, η μεταβολή των οποίων θεωρείτο μειωτική για το γόητρό τους.

Το «χρυσό κανόνα» των άτακτων στρατιωτών εκφράζει κατά τρόπο αποκαλυπτικό ο Γκούρας Μαμούρης σε επιστολή του προς τον Όθωνα:

4. Βλ. ΕΚ Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αρ 5, 17 Φεβρ. 1836 και Εφημ. Σωτήρ, αρ. 77, 16 Φεβρ. 1836. Βλ. και Lyons προς Palmerston, 25 Μαρτ. 1836: Επιτομές: Επιτομαί εγγράφων του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, συνταχθείσαι υπό Γ. Γλύτση, Χ. Λούκου, Ε. Μπελιά, Γενική αλληλογραφία των ετών 1833-1835, Φ. Ελλάς, Έκδοση Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. Γ' 59.1 και Lyons προς Palmerston, 16 Απρ. 1836: Επιτομές, τόμ. Γ' 59/8.

5. Βλ. Κ. Αρώνη - Τσίχλη, Αγροτικές εξεγέρσεις στην Παλιά Ελλάδα 1833-1881, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989, σ. 95.

6. Βλ. Αωνόμου, Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι, Επιμέλεια Mario Vitti, Αθήνα 1977, σ. 109.

7. Βλ. Εφημ. Ελπίς, αρ. 423, 23 Οκτ. 1874.

«Οι κ.κ. υπουργοί με γράφουν συγχρόνως ότι οι στρατιώται πρέπει να πληρώνωσι την τροφήν των, ως προς τούτο εξέδωσα ήδη τας καταλλήλους διαταγάς. Αλλ' όμως δεν ηξεύρη ο Κ. Τζαβέλλας, ότι εις άτακτος στρατιώτης, θεωρεί έγκλημα, θεωρεί καινοτομίαν να πληρώνη τροφήν, αφού επί ζωής του δεν επλήρωσε ταύτην και ότι εκ τούτου δυσκολευόμενος εις μίαν νέαν έξιν, προτιμά να επανέλθη εις την εστίαν του ησυχάζων, παρά να ταλαιπωρήται»⁸.

Ο γνησιότερος ίσως εκπρόσωπος των ντόπιων ολιγαρχιών που διατηρούσαν σχεδόν στο ακέραιο τα παλιά προνόμια και την ισχύ τους στην ιδιαίτερη περιφέρειά τους είναι ο Θεωδωράκης Γρίβας. Κινούμενος από καθαρά προσωπικές αντεκδικήσεις και φιλοδοξίες άλλοτε συνέπραττε με τις κυβερνητικές δυνάμεις, ενώ άλλοτε ηγείτο ο ίδιος εξεγέρσεων.

Κατά την προεκλογική περίοδο του 1844 η σημαντικότερη απ' όλες τις ένοπλες κινητοποιήσεις ήταν του Θ. Γρίβα στην Ακαρνανία, που εκδηλώθηκε κατά τα τέλη Απριλίου⁹. Ο στρατηγός Γρίβας, υποψήφιος βουλευτής Ακαρνανίας και σύμμαχος του Κωλέττη, περιφερόταν στα διάφορα χωριά, όπου υποστήριζε αναφανδόν τους υποψήφιους της αντιπολίτευσης, προβάλλοντας ως λόγους για την ανατροπή της κυβέρνησης Μαυροκορδάτου, τον κίνδυνο που διέτρεχε η Ορθοδοξία καθώς και την ανάγκη αυστηρής τήρησης του Συντάγματος. Παντού τον υποδέχονταν σαν ήρωα και σωτήρα που θα έφερνε στο λαό την ευδαιμονία απαλλάσσοντάς τον από τις φορολογίες¹⁰.

Ο Γρίβας διέδιδε ακόμη τη φήμη στον πληθυσμό της περιοχής του ότι θα απομάκρυνε από τη χώρα τον μη ορθόδοξο μονάρχη και ότι θα αποκαθιστούσε την τάξη με την ανατροπή της κυβέρνησης. Ο λαός της Ακαρνανίας ήταν τόσο αφοσιωμένος στο Γρίβα, ώστε θα τον ψήφιζε σε όποιο συνδυασμό και αν συμμετείχε¹¹. Άλλωστε εξακολουθούσαν ακόμη να λειτουρ-

8. Γκούρας Μαμούρης προς Βασιλιά, 17 Οκτ. 1847: Γ.Α.Κ. = Γενικά Αρχεία του Κράτους, Οθ. Αρχ. Γραμμ. Εσωτ. Φ 169, βλ. και Γραμματεία Στρατιωτικών προς Γραμματεία Εσωτερικών, 14 Ιουν. 1845: ΓΑΚ Βλαχογιάννη, Γραμμ. Εσωτ. Φ 135.

9. Για την εξέγερση του Θ. Γρίβα στην Ακαρνανία το 1836 βλ. Κ. Αρώνη-Τσίχλη, *Αγροτικές εξεγέρσεις...*, όπ. π., σ. 195-204.

10. Ρούφος, προς Μαυροκορδάτο, 6 Ιουν. 1844: ΓΑΚ, Συλλογή Μαυροκορδάτου και Παπακόστας προς Μαυροκορδάτο, 3 Αυγ. 1844 Γ.Α.Κ., Συλλογή Μαυροκορδάτου.

11. Τη μεγάλη επιρροή που ασκούσε στην περιοχή του επιβεβαιώνει ο ίδιος ο Γρίβας σε επιστολή του προς το νομόρχη Αιτωλοακαρνανίας με την οποία εκφράζει τη δυσαρέσκεία του διότι άδικα τον κατηγορήσαν «ως αισχρολόγον, ως εναντίον των καθεστώτων ενεργούντα και ως κηρύττοντα ασυδοσίαν εις τον λαόν» και υποστηρίζει ότι «όσον δε δια τας πυρσοκροτήσεις και ζωτωκραυγάς του ενθουσιασμού των επαρχιωτών, αν πταίω, πταίω καθόσον δια του πατριωτισμού μου εκέρδισα πάρα πολύ εις την ευγνωμοσύνην των». (Βλ. Θ. Γρίβας προς νομόρχη Αιτωλοακαρνανίας, 8 Μαΐου 1844: ΓΑΞ, Γραμμ. Εσωτ. Φ 171).

γούν στο ακέραιο οι ιδιαίτερες πελατειακές σχέσεις μεταξύ των παλιών καπετάνιων και των μαζών, με αποτέλεσμα την εύκολη κινητοποίηση των τελευταίων υπό το πρόσταγμα των παραδοσιακών τους αρχηγών.

Όταν η κυβέρνηση θορυβημένη κάλεσε το Γρίβα στην Αθήνα, εκείνος οχυρώθηκε σε ένα χωριό του Ξηρομέρου, το Αβαρικό, και ετοιμάστηκε για άμυνα, ενώ, ταυτόχρονα, όλοι σχεδόν οι κάτοικοι των επαρχιών Ζυγού, Βενέτικου, Κραββάρων, Αποκούρου και Καλλιδρόμης είχαν πάρει τα όπλα. Η κυβέρνηση έστειλε εναντίον του Γρίβα επικεφαλής κυβερνητικών δυνάμεων το Σωτήρη Στράτο. Και σε αυτή την περίπτωση επαναλαμβάνεται το φαινόμενο της εναλλαγής των ρόλων που διαδραματίζουν τα ίδια πρόσωπα. Σε προηγούμενη εξέγερση στην Αιτωλοακαρνανία το 1836 είχε επαναστατήσει ο Σωτήρης Στράτος και είχε αποσταλεί από την κυβέρνηση εναντίον του ο Θοδωράκης Γρίβας.

Η εξέγερση του Γρίβα παρότι δεν είχε μεγάλη χρονική διάρκεια, είχε βαρύτερες επιπτώσεις που οφείλονταν κυρίως στη μεγάλη επιρροή του στην Ακαρνανία αλλά και σε ένα ευρύτερο ακόμη χώρο, εφόσον η φήμη του είχε εξαπλωθεί μέχρι την Πελοπόννησο. Με τα κηρύγματά του είχε διογκώσει τη λαϊκή δυσφορία κατά του υπουργείου του Μαυροκορδάτου, γεγονός που διευκόλυνε την αντιπολίτευση στο να προτρέψει τον πληθυσμό να ψηφίσει ενάντια στους κυβερνητικούς συνδυασμούς. Άλλωστε οι διακηρύξεις του προς το λαό για φορολογικές απαλλαγές και για προώσπιση της Ορθοδοξίας αποτελούσαν τα συνθήματα με την ευρύτερη απήχηση.

Στις αρχές Ιουνίου η εκλογική αναμέτρηση έλαβε βίαιες διαστάσεις μέσα στην ίδια την Αθήνα, όταν άρχισαν να συρρέουν στην πρωτεύουσα τα παλληκάρια, οι παλιοί πολεμιστές και οπαδοί του Κωλέττη, «ένοπλοι δέ περιεφέροντο εν ταῖς ὁδοῖς καὶ ἀναφاندὸν κατὰ τοῦ ὑπουργείου κατεκραύγαζον»¹². Οι εκδηλώσεις άρχισαν να παίρνουν τη μορφή κινήματος, το οποίο αποσοβήθηκε χάρη στην επέμβαση της αστυνομίας. Η κυβέρνηση ανέβαλε τις εκλογές για τις 3 Αυγούστου, φοβούμενη τη δημιουργία έκρυθμης κατάστασης από τα ταραχοποιά στοιχεία που είχαν συγκεντρωθεί στην Αθήνα. Τελικά στις 4 Αυγούστου έπεσε η κυβέρνηση Μαυροκορδάτου και ανέλαβε ο Ιωάννης Κωλέττης. Στις περισσότερες επαρχίες απέτυχαν οι υποψήφιοι του Μαυροκορδάτου, του οποίου οι βουλευτές μειώθηκαν από 52 σε 12¹³. Ο Κωλέττης εξασφάλισε για το κόμμα του την πλειοψηφία.

---

12. Βλ. Ε. Κυριακίδης, *Ιστορία του συγχρόνου ελληνισμού*, Εν Αθήναις 1892, τόμ. Α' σ. 514.

13. Βλ. Ν. Διαμαντούρος, «Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά το 19ο αιώνα», στο *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, συλλογικό επιμ. Δ. Τσαούση, Αθήνα 1984, σ. 68. Ο Κυριακίδης (όπ.π. Α' σ. 516)

αφενός επειδή είχε αποκτήσει τον απόλυτο έλεγχο στον κρατικό μηχανισμό μετά την παραίτηση του Μαυροκορδάτου πριν από τη λήξη των εκλογών και αφετέρου επειδή είχε με το μέρος του ισχυρούς στρατιωτικούς.

Ο Θεωδώρακης Γρίβας που είχε ηγηθεί της εξέγερσης στην Ακαρνανία, εκλέχτηκε βουλευτής της επαρχίας Ξηρομέρου με 2.040 ψήφους, ποσοστό πολύ ψηλό αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο αριθμός των εκλογέων στα μη αστικά κέντρα κυμαινόταν από 2.000 έως 2.500 και στη συνέχεια διορίστηκε γενικός επιθεωρητής του στρατού. Επίσης όλοι όσοι είχαν αντιπολιτευθεί την κυβέρνηση Μαυροκορδάτου, ακόμη και όσοι είχαν προκαλέσει οχλαγωγίες και ένοπλες κινητοποιήσεις κατέλαβαν κυβερνητικές θέσεις.

Έτσι στην αδιαμόρφωτη ακόμη νεοελληνική κοινωνία, που βρισκόταν σε ένα προβιομηχανικό στάδιο κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την ανεξαρτησία, οπότε δεν υπήρχαν συγκεκριμένες τάξεις με συγκεκριμένα αιτήματα, οι δε αγροτικές μάζες δεν αποτελούσαν ένα πολιτικοποιημένο σύνολο με πολιτική συνείδηση, το οποίο θα μπορούσε να προβάλει αιτήματα και να διεκδικήσει οφέλη μέσα από το νεοσύστατο κοινοβουλευτικό σύστημα, το ρόλο των ομάδων πίεσης ασκούσαν αποκλειστικά άτομα προερχόμενα κυρίως από τις παραδοσιακές ηγετικές ομάδες, που λόγω των υφισταμένων πελαταικών σχέσεων μπορούσαν να κινητοποιήσουν ευρύτερες λαϊκές μάζες προς επίτευξη ατομικών διεκδικήσεων μέσα από την ανάληψη δράσης στον κυβερνητικό μηχανισμό.

Εντούτοις παρά την εκλογική νίκη του 1844, η δύναμη του Ι. Κωλέττη περιοριζόταν, λόγω των ισχυρών στρατιωτικών παραγόντων που τον είχαν υποστηρίξει για να ανέλθει στην εξουσία και που απαιτούσαν διάφορα ανταλλάγματα. Οι καπετάνιοι αυτοί με την ανοχή της κυβέρνησης δρούσαν ως ημιανεξάρτητοι στις περιοχές τις οποίες είχαν υπό τον έλεγχό τους, συνεχί-

---

τονίζει την αμεροληψία του Μαυροκορδάτου κατά τη διεξαγωγή των εκλογών, το ίδιο και ο Δραγούμης, ο οποίος διηύθυνε τότε τη διεξαγωγή των εκλογών και ο οποίος αναφέρει: «Θα είπα δε η ιστορία ότι αι επί του υπουργείου της 30 Μαρτίου εκλογαί δεν παρεβιάσθησαν υπό της εξουσίας», (βλ. Ν. Δραγούμης, Ιστορικά αναμνήσεις, Α' έκδ., Εν Αθήναις 1874, σ. 288) και παρακάτω: «εντελώς επείσθημεν ότι οι γεννηθέντες φόνοι από τας βουλευτικές εκλογάς δεν πρέπει ν' αποδοθώσιν εις επέμβασιν του υπουργείου, αλλ' εις εξημμένα πάθη και εις τον κάκιστον νόμον» (όπ. π. σ. 210). Εντούτοις ο υπουργός Δικαιοσύνης της κυβέρνησης Μαυροκορδάτου Α. Χ. Λόντος (Λοντιδής), υποψήφιος στην Πάτρα, απέστειλε προς το μοίραρχο Πατρών Πανταζόπουλο επιστολή με την οποία τον διέτασσε να εξασφαλίσει με κάθε μέσο την εκλογή του: «σκοτώστε, χαψώστε, ότι βίγια μπορείτε να κάμετε κάμετε, όμως εμένα να με βγάλετε βουλευτή σας χωρίς άλλο» (βλ. Μακρυγιάννης, όπ. π., σ. 478, 488 και Χ. Κοριζής, Η πολιτική ζωή εις την Ελλάδα, Αθήναι 1974, σ. 65). Όταν η ενέργεια αυτή του Α.Χ. Λόντου γνωστοποιήθηκε, παύτηκε από υπουργός, αλλά η παραπάνω συμπεριφορά του συνετέλεσε άμεσα και στην πτώση ολόκληρης της κυβέρνησης.

ζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο να διατηρούν τα προνόμια που απολάμβαναν και επί Τουρκοκρατίας. Ωστόσο η τοπική κυριαρχία τους, όπως επισημαίνει και ο Γκιζώ, ήταν «ασυμβίβαστη με μια καλή δημόσια διοίκηση και απέβαινε η πηγή πλήθους οικονομικών, δικαστικών και εκλογικών καταχρήσεων, η υπευθυνότητα των οποίων έπεφτε πάνω στην κεντρική κυβέρνηση, η οποία δεν μπορούσε να τις περιορίσει χωρίς να ερεθίσει τους δημιουργούς τους και χωρίς να ρισοκινδυνεύσει ολόκληρη την πολιτική της»¹⁴.

Από τη μεριά του πάλι ο Κωλέττης διατηρώντας αυτές τις λεπτές ισορροπίες με τους ισχυρούς αλλά και επικίνδυνους στρατιωτικούς, που μπορούσαν κάθε στιγμή να κινητοποιήσουν δυνάμεις εναντίον της νόμιμης εξουσίας, είχε εξασφαλίσει την ησυχία στις επαρχίες του βασιλείου με την κοινωνική ακινητοποίηση των αγροτών, καθώς και ένα κάποιο περιορισμό της ληστρικής δράσης, αφού πολλά στοιχεία του ληστρικού κυκλώματος βρισκονταν υπό τις διαταγές των στρατιωτικών οπαδών του. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Κωλέττης κατόρθωνε να ρυθμίζει τις εύθραυστες ισορροπίες και να διατηρεί μια σταθερότητα στην εσωτερική κατάσταση της χώρας, χωρίς όμως να συμβάλλει σε μια γενικότερη πρόοδο και ανάπτυξη, πράγμα που θα συνεχιζόταν εφόσον εξακολουθούσαν να επικρατούν παραδοσιακές νοοτροπίες, όπως εκείνες των στρατιωτικών του Αγώνα.

Καθοριστικό για την έκβαση των εκλογών του 1847 υπήρξε το γεγονός της αποστασίας των δύο παλιών οπλαρχηγών Γρίβα και Κριεζώτη, που μέχρι τότε ήταν από τους κύριους υποστηρικτές του Κωλέττη¹⁵. Η διάστασή τους με τον πρωθυπουργό είχε ως αποτέλεσμα να στραφούν από τον Απρίλιο του 1847 πολλά μέλη της στρατιωτικής ομάδας προς την αντιπολίτευση εγκαταλείποντας τον Κωλέττη.

Ο Γρίβας πρώτος παραιτήθηκε από τη θέση που κατείχε ως γενικός επιθεωρητής του στρατού λίγες μέρες πριν από τις εκλογές και ηγήθηκε εξέγερσης στην Ακαρνανία. Οι λόγοι που τον οδήγησαν να προβεί σε αυτή την ενέργεια ήταν τελείως προσωπικοί και οφείλονταν στην άρνηση του Κωλέττη να ικανοποιήσει κάποια απαίτησή του καθώς και στη θέση που πήρε ο πρωθυπουργός υπέρ του αδελφού του Γαρδικιώτη Γρίβα κατά τη διάρκεια διένεξης μεταξύ των δύο αδελφών.

Ο Γρίβας αφού έλαβε δίμηνη άδεια για να ασκήσει τα πολιτικά του δικαιώματα κατά τις βουλευτικές εκλογές μετέβη στην Ακαρνανία, όπου άρχισε να διερεθίζει τα πνεύματα των κατοίκων κατά της κυβέρνησης. Προκειμένου δε να εξασφαλίσει την επιτυχία υπέρ του κόμματός του δε δίσταζε να χρησιμοποιεί κάθε μέσο, όπως στοιχεία από το ληστρικό κύ-

14. Βλ. M. Guinot Mémoires pour servir à L'histoire de mon temps, vol. VII, σ. 357.

15. Βλ. Κ. Αρώνη-Τσίχλη, Αγροτικές εξεγέρσεις..., ό.π., σ. 219-232.

λωμα που μπορούσαν να επιβληθούν στα αγροτικά στρώματα χρησιμοποιώντας συχνά τρομοκρατικές μεθόδους.

Ιδιαίτερη απήχηση στον πληθυσμό είχαν τα κηρύγματα σχετικά με την απαλλαγή από την καταβολή φόρου, τα οποία συνοδεύονταν με τη διαβεβαίωση ότι «με την αλλαγή του Ηγεμόνος θέλει επέλθει ασυδοσία δια την ένδειαν των κατοίκων»¹⁶. Σε άλλες προκηρύξεις ο Γρίβας προβαλλόταν ως υπερασπιστής του Συντάγματος και της Θρησκείας, αφού «αμφότερα εκινδύνευον από την υπάρχουσαν κυβέρνησιν, ήτις επεδίωκε να εισαγάγη την απόλυτον μοναρχίαν και τον ιησουίτισμόν»¹⁷.

Ας σημειωθεί ακόμη ότι ο Γρίβας καλώντας τους αγρότες σε εξέγερση υποσχόταν και μια λίρα στον καθένα ως μηνιαία αποζημίωση¹⁸. Αφού συνάθροισε μάλιστα ένοπλη δύναμη, περιφερόταν στις επαρχίες Βόνιτσας και Ξηρομέρου παρακινώντας τους κατοίκους να δείξουν απειθεία προς τα κυβερνητικά μέτρα. Τέλος μετέβη στην Περατιά, απ' όπου έστειλε εγκυκλίους προς τους κατοίκους καλώντας τους να ξεσηκωθούν, ενώ κατά τις 4 με 5 Ιουνίου κατέλαβε τα φρούρια Παλαιοχαλιάς και Τεκέ απέναντι από την Αγία Μαύρα.

Μεγάλη υπήρξε η ηθική και υλική συμπαράσταση της αγγλικής πολιτικής προς το Γρίβα μέσω της κυβέρνησης των Ιονίων Νήσων που εκδηλώθηκε με ποικίλους τρόπους, όπως με την αποστολή πολεμοφοδίων και τροφών από τη Λευκάδα, ή ακόμη, με την άρνηση της κυβέρνησης των Ιονίων Νήσων να ικανοποιήσει το αίτημα των ελληνικών αρχών ώστε να επιτραπούν εχθροπραξίες από τη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Στερεάς και Λευκάδας κατά των αποστατών. Τέλος, όταν οι αποστάτες μετά από αποκλεισμό περιήλθαν σε δεινή θέση, λέμβοι και πλοιάρια από τη Λευκάδα τους παρέλαβαν και τους αποβίβασαν στην απέναντι από τη Βόνιστα ακτή «Αλέξανδρος», αφού ο αρμοστής των Ιονίων Νήσων θέλησε να προσφέρει προς τους αποστάτες πολιτικό άσυλο (λόγω φιλανθρωπίας).

Αλλά και στη συνέχεια αποκάλυπτη υπήρξε η προστατευτική κάλυψη του Άγγλου προξένου στην Πρέβεζα, όπου διέμενε για ένα διάστημα ο Γρίβας, παρά το γεγονός ότι βρισκόταν σε συνεννοήσεις με άλλους οπλαρχηγούς, που είχαν καταφύγει στην οθωμανική επικράτεια και προετοιμάζονταν από κοινού για να εισβάλουν στο ελληνικό έδαφος, επιδιώκοντας

16. Έπαρχος Βονίτσας Ε. Πετρίδης προς νομάρχη Ακαρνανοαιτωλίας 9 Μαΐου 1847: ΓΑΚ, Αρχείο Βλαχογιάννη, Γραμμ. Εσωτ. Φ 136.

17. Σ. Θεοχαρόπουλος προς Γραμματεία Εσωτερικών, 13 Ιουλ. 1847: ΓΑΚ, Αρχείο Βλαχογιάννη. Γραμμ. Εσωτ. Φ 136.

18. Ε. Πετρίδης και Μ. Δεληγεώργης προς Γραμματεία Εσωτερικών, 5 Ιουν. 1847: ΓΑΚ, Αρχείο Βλαχογιάννη, Γραμμ. Εσωτ. Φ 136.

να επιβάλουν δυναμικά την παρουσία τους στα πολιτικά πράγματα της χώρας¹⁹.

Άλλωστε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα ήταν η επιστροφή στη νομή της εξουσίας των παραδοσιακών αρχόντων στρωμάτων και ιδιαίτερα για την περίοδο της διακυβέρνησης της χώρας από τον Κωλέττη, η ενδυνάμωση των ισχυρών στρατιωτικών παραγόντων στην περιφέρεια.

Τελειώνοντας θα ήθελα να αναφέρω τον εύστοχο χαρακτηρισμό του Γεωργίου Ασπρέα σχετικά με τις πολιτικο-ιδεολογικές αντιλήψεις των παλιών καπετάνιων: «Οι αρχηγοί των στάσεων και εν Στερεά και εν Πελοποννήσω ήσαν εξ εκείνων οίτινες είχαν παράδοξον ιδέαν των λαϊκών και συνταγματικών ελευθεριών. Ενήσκουν δια της ρομφαίας την απόλυτον τρομοκρατίαν εις τας περιφερείας των, ηγνούν τον νόμον δια πάντας τους άλλους, αλλ' εαυτούς υπερτέρους των νόμων και πάσης αρχής, πάσαν δε τάσιν υπαγωγής αυτών υπό την πολιτείαν εχαρακτήριζον ως απόπειραν υποδουλώσεώς των»²⁰.

---

19. Σπ. Ρενιέρης προς Γραμματεία Εξωτερικών 4 Ιουνίου 1847: Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών Φ 98/2 (1847) αρ. 133, βλ. και Ρ. Παλαμήδης προς Γραμματεία Εξωτερικών, 15 Ιουν. 1847: όπ. π., 98/2 (1847), αρ. 9479.

20. Βλ. Γ. Ασπρέας, Πολιτική Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδος, 1821-1960, Αθήναι, τόμ. Α', σ. 211.